

יצר לב האדם רע מנעוריו

וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם: (בראשית פרק ו פסוק ה).¹

כִּי יֶצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אִסְף עוֹד לְהַפּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי: (בראשית פרק ח פסוק כא).²

מסכת קידושין דף ל עמוד ב

תנו רבנן: קשה יצר הרע, שאפילו יוצרו קראו רע, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח כא).³
אמר רב יצחק: יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, שנאמר: "רק רע כל היום" (בראשית ו ה).⁴

בראשית רבה פרשה לד סימן י

"כי יצר לב האדם רע" - אמר רבי חייא רבה: עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". אבא יוסי הַחֶרֶס⁵ אומר: עלוב הוא השאור, שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע, שנאמר: "כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו" (תהלים קג יד).⁶ רבותינו אומרים: עלובה הנטיעה שמי שנטיעה מעיד עליה שהיא רעה, שנאמר: "וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה" (ירמיה יא ז).⁷
שאל אנטונינוס את רבינו, אמר לו: מאימתי יצר הרע נתון באדם, משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו? אמר לו: עד שלא יצא ממעי אמו. א"ל לאו, שאילו היה נתון בו עד שהוא במעי אמו, היה חוטט את בני מעיה ויוצא. והודה לו רבי, שהשוה לדעת המקרא, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". ר' יודן אמר: "מנעוריו"⁸ כתיב - משעה שהוא ננער לצאת ממעי אמו.⁹

¹ האדם שבתחילת פרשת בראשית נברא **בצלם אלהים**, כצלמנו וכדמותנו ועליו אמרו במדרש: "והנה טוב מאד - זה אדם" (בראשית רבה ט יב), מתגלה בסוף הפרשה, כיצור עלוב שרבה רעתו וכל מחשבותיו רק לרעה כל היום. ראה פירוש ספורנו על הפסוק: "ואין לקוות שישובו". כביכול אין לקב"ה ברירה אלא להביא מבול על העולם ולאיים את בריאתו המפוארת.

² כך גם אחרי המבול, אבל בנימה הפוכה: כזה הוא האדם ואין עוד טעם בעונש טוטאלי וקיצוני. ראה רמב"ן שדבר זה ה' שמר בלבו ולא גילה לנח, רק למשה בזמן כתיבת התורה. אז השתא מאי קסבר ומעיקרא מאי קסבר? ומה בין יצר הרע שלפני המבול ושגרום לו וזה שאחריו שגרום לשבועה שלא יהיה עוד מבול? מה כביכול התחדש לקב"ה בעקבות המבול? לא ראינו פרשנים ומדרשים שנדרשים לנושא זה והמאיר עינינו יבורך בכל מילי דמיטב.

³ ראה מסכת סוכה דף נב עמוד א: "שבעה שמות יש לו ליצר הרע. הקב"ה קראו רע ... משה קראו ערל ... דוד קראו טמא ... שלמה קראו שונא ... ישעיה קראו מכשול ... יחזקאל קראו אבן ... יואל קראו צפוני". וראה קהלת רבה ד א: "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל - טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב ... ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע. ולמה קורא אותו מלך? שהכל שומעין לו. ולמה קורא אותו זקן? שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו. ולמה קורא אותו כסיל? שהוא מלמד לאדם לדרך רעה". ושמות נוספים נראה בהמשך. ובספרות המוסר והחסידות הוא נקרא "הבעל דבר". כנראה מ"בעל דבר" של בית דין - בעל הדין, בעל דינך שמתעמת איתך.

⁴ שים לב להבדלים בין שתי הדרשות, זו הראשונה היא על הפסוק שאחר המבול - ההשלמה עם יצר הרע; ודווקא השנייה המציינת את התחדשות היצר בכל יום היא על הפסוק הראשון שהבאנו, לפני המבול וכסיבה לו. ויש לחקור ולדרוש בדבר. ולגבי המאמר הראשון: "שאפילו יוצרו קראו רע", אין זה הדבר היחיד שנקרא רע, הרי כבר ישעיהו (מה ז) אומר: "יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אָנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה". וחז"ל תקנו את הנוסח בתפילה "שלא להוציא מפיו דבר מגונה". הרע טמון בעצם הבריאה?⁵ קָדָר, מי שמומחיתו ביצירה ותיקון של כלי חרס.

⁶ יצר הרע הוא השאור שבעיסה. ראה תפילתו של רבי אלכסנדר, ברכות יז ע"א: "ריבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה ושיעבוד מלכויות; יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם". לא כל העיסה פגומה ועלובה, רק החלק קטן שמתסיס ומתפיח אותה. ומה עם האופה איפה הנחתום שמעיד על עיסתו? ובכל מקרה, "שאור" הוא המרכז, הליבה, ואיננו בהכרח רע. ראה מסכת דרך ארץ פרק שלום הלכה א: "אמר ר' יהושע בן לוי גדול הוא השלום, שהשלום לארץ כשאור לעיסה". וכן, איכה רבה (בובר) פתיחתא ב: "ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרי: כתיב: אותי עזבו ותורתי לא שמרו (ירמיה טז יא), הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה, השאור שבה היה מחזירן למוטב". (ובנוסחאות אחרות "המאור שבה"). ועל שאור זה יש לדון בפעם אחרת.

⁷ מדרשים רבים יש לנו בשבח הנביאים שמדמים הנטיעה לנוטעה והצורה ליוצרה, כגון זה שבמדרש תהלים (בובר) מזמור א: "חזקיה בר חייא אמר: אשריהם הנביאים שהן מדמין את הצורה ליוצרה, ואת הנטיעה לנוטעה", היינו שלא מהססים לתאר את הקב"ה בתיאורים הלוקחים מהעולם האנושי. ואחרים שמבקרים זאת, כגון זה שבבראשית רבה כד ה: "הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישעיהו כט) הפככם אם כחומר היוצר יחשב, מדמין צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה, כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני ויצר אומר ליוצרו לא הבין". כאן הנוטע מעיד על נטיעתו שהיא פגומה. גם זה נושא נכבד שיש לדון עליו בפעם אחרת.

⁸ "נעוריו" בכתב חסר, העי"ן בקובו"ץ ולא בשורר"ק (מלאפ"ם). ראה הפסוק לעיל.

⁹ רבי יהודה הנשיא - היהודי - מציג עמדה פסימית שיצר הרע טבוע באדם מיד מרגע היצירה (דבר שהביולוגים אולי יסכימו איתו) ואילו אנטונינוס - הגוי - מציג דעה קצת יותר אופטימית (שאולי הפסיכולוגים יסכימו איתה) שהרע נולד בלידה. לפחות כל עוד התינוק במעי אימו אין בו רע. ראה תיאור הוולד במעי אימו במדרש ויקרא רבה יד (פרשת תזריע): "בהילו נר על ראשי - ... מונח ומקופל כפנקס, ראשו מונח לו בין ברכיו, שתי ידיו על שתי צדעיו, שני עקביו על שתי עגבותיו ...". איך יכול להיות יצר הרע לעובר בבטן אימו "שאוכל ממה שאימו אוכלת ושותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אימו"? והודו חכמי ישראל לחכמי אומות העולם (פסחים צד ע"ב, מורה נבוכים חלק שני פרק ח) ו"חכמה יש בגויים תאמין" (איכה רבה ב יג), גם בחכמת יצר הרע.

ועוד שאל אנטונינוס את רבינו, אמר לו: מאימתי נשמה ניתנה באדם, משיצא ממעי אמו, או עד שלא יצא ממעי אמו? אמר לו: משיצא ממעי אמו. אמר לו: לאו, משל אם תניח בשר ג' ימים בלא מלח מיד הוא מסריח. והודה לו רבי, שהשוה דעתו לדעת המקרא, שנאמר: "חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי" (איוב י יב) - מאימתי נתת בי את הנשמה? משפקדתני.¹⁰

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ג הלכה ה

קטן שהוא יכול לאכול כזית דגן, פורשים מצואתו וממימי רגליו ... בעי קומי רבי אבהו: מפני מה פורשין מצואתו וממימי רגליו? אמר לון: מפני שמחשבותיו רעות. אמרין ליה: ולא קטן הוא? אמר לון: ולא כתיב "כי יצר לב האדם רע מנעוריו"? אמר רבי יודן: מנערוי כתיב, משעה שהוא ננער ויוצא לעולם.¹¹

שמות רבה פרשה מו סימן ד¹²

מהו "אנחנו החומר ואתה יוצרנו" (ישעיהו סד ז)? אמרו ישראל לפניו: ריבון העולם, אתה הכתבת לנו: "הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל" (ירמיה יח ו) – לכך, אע"פ שאנו חוטאים ומכעיסים לפניך, אל תסתלק מעלינו. למה? ש"אנחנו החומר ואתה יוצרנו". בוא וראה, היוצר הזה, אם יעשה חבית ויניח בה צרור, כיון שיוצאה מן הכבשן, אם יתן אדם בה משקה, מנטפת היא ממקום הצרור ומאבדת את המשקה שבתוכה. מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה? היוצר שהניח בו את הצרור!¹³ כך אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבון העולם, בראת בנו יצר הרע מנעוריו, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו", והוא גורם לנו לחטוא לפניך. ואין אתה מסלק ממנו את החטייה? אלא בבקשה ממך, העבירהו ממנו, כדי שנהא עושים רצונך. אמר להם: כך אני עושה לעתיד לבוא, שנאמר: "ביום ההוא נאם ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי" (מיכה ד ו). מהו "ואשר הרעותי"? זה יצר הרע, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו".¹⁴

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק ל

"יצר הרע" - שבשעה שאדם נולד יצר הרע נדבק בו. משל אם יעלה אדם את הבהמה לראש הגג היא סוללת אחריה, אבל התינוק הוא רץ ליפול ממנו. סמוך למדורה הוא רץ ליפול בתוכה. סמוך לגחלים הוא פושט ידו לקומצן. מפני מה? מפני שיצר הרע נזרק בו. משל למה הדבר דומה? למלך שהיו לו שדות הרבה והרבה, והיה לו שדה אחת שלא היה לו שדה אחרת רעה כמותה. ואמר המלך לחכירה לאריס והחכירה לאריס. ניחָה זָבֻלָה זָרְעָה קצֶרָה ולא עשת אלא עשרה כורים ומה שעשה הכניס לתוך ביתו של מלך. א"ל המלך: הבא את השאר. א"ל: אדוני המלך, אתה יודע שדה שלך שלא היתה לך שדה אחרת רעה ממנה. ומה שעשה כבר הכנסתי לתוך ביתך.

¹⁰ ראה סנהדרין דף צא ע"א בדיון הארוך של [רבי ואנטונינוס](#) בענייני גוף ונשמה. ולענייננו, כיון שהנשמה היא בפשטות יצר הטוב, הרי לנו שיצר הטוב מקדים את יצר הרע. אם יצר הרע הוא מרגע הלידה (היציאה), הנשמה היא ברגע תחילת ההיריון (היציאה).

¹¹ הרי לנו גישה אופטימית עוד קצת, שאולי גם אחרי הלידה, לפחות כל עוד התינוק אינו אוכל מזון מוצק, עדיין אין לו יצר הרע. אך הצעה זו נדחית והמסקנה היא, כמו במדרש הקודם, שיצר הרע נולד עם האדם וגם לתינוקות יש יצר הרע. וכאן כל העניין קשור בהפרשות הגוף ובדיני תפילה וקריאת שמע, כיצד נוהגים בסביבה לא הגיינית ולא נקייה. ואגב דברי הירושלמי למדנו שכל הבעיה של הפרשות הגוף הן בשל המחשבה הרעה המלווה אותן. והטענה של הגמרא: "ולא קטן הוא?" פירושה שעדיין אין לו מחשבות רעות (ראה מפרשי הירושלמי שם). וכל הרוצה להפליג בעניין זה של גוף ונפש ומחשבות הפרשות מוזמן לעשות זאת ולהחכים אותו.

¹² מדרש זה הוא בפרשת כי תשא, חטא העגל.

¹³ כיוון שאבא יוסי הֶחָרָס (לעיל) לא היה זמין, בדקנו עם מי שמקצועו קדרות שזמין יותר ואישר לנו שאכן אם בשעת צירוף הכלי בתנור (כבשן) נכנסה בו אבן או אפילו פירורי אבנים לכלי, הוא עשוי לצאת סדוק. ונראה שהשימוש במונח צרור איננו מקרי ולשון נופל על לשון: צרור, יוצר, יצר, יצירה, צורה וכו'.

¹⁴ נניח לתינוקות ולשאלה מתי בדיוק מתחיל יצר הרע לפעול ונחזור לנקודה הבסיסית שהקב"ה הוא "האשם" בתופעת הרע בעולם בכלל, יצר הרע בפרט, בכך שברא אותו. שאלתנו בהערה 6 לעיל "והיכן האופה"? נאמרת כאן במפורש ובריש גלי: "מי גרם לחבית לנטף ולאבד מה שבתוכה? היוצר שהניח בו את הצרור". ומה התשובה? תשובה מלאה תהיה רק בעתיד לבוא. ראה מדרש שכן בשמות רבה מא בהקשר הספציפי של עבודה זרה: "אמר הקב"ה למשה: בעוה"ז ע"י שהיה בהם יצר הרע, עושיין עבודת כוכבים אבל לעתיד לבא אני עוקר מהם יצר הרע ונותן להם לב בשר". וכן רבים. ואב לכולם הם הפסוקים ביחזקאל (פרקים יא לו בפרט) המדברים על לב חדש: "וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חָדָשׁ אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסְרֵיתִי אֶת לֵב הָאֲבָן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר". וראה הגמרא בסוכה נב ע"ב (שם יש דיונים רבים בנושא יצר הרע בעקבות שמחת בית השואבה) שמתמצתת ומסכמת את המדרש שלנו כך: "אמר רבי יוחנן: אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאיהן של ישראל, חד - דכתיב (מיכה ד) ואשר הרעתי, וחד - דכתיב (ירמיהו יח) הנה כחומר ביד היוצר כן אתם וגו'. ואידך - (יחזקאל לו) והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. רב פפא אמר: אף מהאי נמי (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם וגו'". בקצה האחד: בריאת העולם בו האדם נברא עם יצר הרע. ובקצה השני: העתיד לבוא בו האדם יהיה טוב בלי רע. ומה כעת? מה בינתיים? אנחנו עדיין כאן ומחפשים מזור ליצר הרע, הן ברמה הפילוסופית (למה בכלל נברא) והן ברמה המוסרית (עכשיו משנברא, איך מתמודדים איתו).

כך הם ישראל עתידין לומר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אתה יודע יצר הרע שזרקת בנו, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח כא). וכן הוא אומר: "כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו" (תהלים קג יד).¹⁵

אבות דרבי נתן נוסח א פרק טז¹⁶

יצר הרע כיצד? אמרו: שלש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר טוב, ממעי אמו של אדם הוא גדל ובא עמו. התחיל מחלל שבתות אין ממחה בידו, הורג נפשות אין ממחה בידו, הולך לדבר עבירה אין ממחה בידו. לאחר י"ג שנה נולד יצר טוב.¹⁷ כיון שמחלל שבתות אומר לו: ריקה, הרי הוא אומר: "מחלליה מות יומת" (שמות לא יד). הורג נפשות אומר לו: ריקה, הרי הוא אומר: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט ו). הולך לדבר עבירה, אומר לו: ריקה, הרי הוא אומר: "מות יומת הנואף והנואפת" (ויקרא כ י). בזמן שאדם מחמם את עצמו והולך לדבר זימה, כל אבריו נשמעין לו מפני שיצר הרע מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים. כשהוא הולך לדבר מצוה, התחילו מתעצלין לו כל אבריו. מפני שיצר הרע שבמעיו מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם, ויצר טוב אינו דומה אלא למי שהוא חבוש בבית האסורין, שנאמר: "מבית הסורים יצא למלוך" (קהלת ד יד) - זה יצר טוב.¹⁸

ספרי דברים פיסקא מה

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" - מגיד שנמשלו דברי תורה בסם חיים. משל למלך שכעס על בנו והיכהו מכה רעה. ונתן רטיה על גבי מכתו ואמר לו: בני, כל זמן שרטיה זו על גבי מכתך, אכול מה שהנאך ושתה מה שהנאך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה ניזוק כלום. אבל אם הגבהת אותה, מיד הוא מעלה נומי.¹⁹ כך אמר להם הקב"ה לישראל: בני, בראתי לכם יצר הרע שאין רע הימנו; "הלא אם תטיב שאת" (בראשית ד ז) - הויו עסוקים בדברי תורה ואינו שולט בכם. ואם פורשים אתם מדברי תורה הרי הוא שולט בכם, שנאמר: "לפתח חטאת רובץ" (שם). "ואליך תשוקתו" - אין משאו ומתנו אלא בך, אבל אם רצה,²⁰ אתה תשלוט בו, שנאמר: "ואתה תמשול בו". ואומר: "אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו" (משלי כה כא - כב).²¹

¹⁵ מדרש זה ממשיך את המדרש הקודם ומעצים את המצב הבלתי נסבל של האדם שהושם כאן, בעולם החומרי הזה. "אנחנו החומר ואתה יוצרנו", "זכור כי עפר אנחנו". הכל ממך ריבונו של עולם. ואגב, חזרנו לתינוק ול"נעוריו". לבהמה אין יצר הרע, היא הולכת בתלם (סוללת) ובה בעת יודעת להיזהר שלא ליפול מהגג. ואילו תינוק רץ לכל עבר ואינו מבחין בין רצפה לכסא גבוה או גג של בית. יצר הרע כאן הוא חוסר הזהירות והיכולת לשמור פיסית על עצמו.

¹⁶ מדרש זה, כמו קודמו, הוא על דברי ר' יהושע במסכת אבות פרק ב משנה יא: "עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם".

¹⁷ נראה שמדרש זה הוא מקור נוסף לקביעת שנת שלוש עשרה כגיל הכניסה למצוות, משום שרק אז יש לנער היכולת להתמודד עם היצר הרע (ראה דברינו [ויגדלו הנערים](#) בפרשת תולדות). אמנם, התיאור של שלוש עשרה השנים הראשונות, כולל הריגת נפשות הוא קצת מוגזם ולהלן נראה איך מדרש תנחומא בראשית סימן ז מרכז את העניין ומגביל את שנות הרוע של הילד לגילאים 12-10. ועכ"פ, צריך לומר שיצר הטוב של הנערות מתחיל שנה קודם.

¹⁸ מדרש זה מסכם באופן קיצוני את הדעות הפסימיות על יצר הרע ומביא אותנו אל הפתרון היחידי האפשרי, הוא המלכת יצר הטוב על יצר הרע (ויקרא רבה לד א), ע"י קיום תורה מצוות ומוסר, כפי שנראה בהמשך. אך הפסימיות היא עצומה! לא רק שאין מדרש זה מסכים עם בראשית רבה לעיל ושאר המדרשים, אלא שהוא חולק לחלוטין על תום הילדות, על הנשמה שניתנת בעובר ועוד. המצב הטבעי של האדם הוא יצר הרע. עבירות מקיימים בהשתתפות פעילה ואפילו התלהבות של כל רמ"ח אבריו של האדם! במצוות, כולם עצלים. היצר הטוב נולד רק בגיל שלוש עשרה שנה וכוחו הוא מוסרי בלבד, להזהיר את האדם מפסוקי התורה והעונשים הצפויים על פיה. יצר הטוב הוא כמו אסיר בבית הסוהר שרק בגיל שלוש עשרה שנה, לאחר שחלק ניכר של דמותו ונפשו של הנער עוצבו וגובשו! הנחמה היחידה נמצאת בהמשך המדרש שם, כאשר הוא מונה את כל האנשים שנלחמו ביצר הרע והצליחו: יוסף, ר' צדוק, ר' עקיבא והסיפור המדהים מכולם הוא של ר' אליעזר הגדול איך גידל את בת אחותו (שנראה שהתייתמה) עד שהגיעה לגיל שלוש עשרה. ראה שם.

¹⁹ סוג של נמק. ג'אסרו מתרגם corroding sore, ulcer ונראה שהכוונה לאולקוס העור.

²⁰ בנוסחים אחרים: אם תרצה.

²¹ הסיום של מדרש זה הוא פסימי בדומה למקורות אחרים שראינו: "רע הוא יצר הרע שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע שנאמר: כי יצר לב האדם רע". אבל עיקרו של המדרש הוא חיובי, שכן המסר הוא שניתן להשתלט על היצר. וזאת, על בסיס הפסוק שנאמר לקין שקדם לשני הפסוקים שלנו, לפני ואחרי המבול. ראה הרחבה של כל המדרש הזה במסכת קידושין דף ל עמוד ב: "ת"ר: ושמתם סם תם, נמשלה תורה כסם חיים; משל, לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו: בני, כל זמן שהרטיה זו על מכתך, אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך, ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי. כך הקב"ה אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר: "הלא אם תטיב שאת". ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנאמר: "לפתח חטאת רובץ". ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בך, שנאמר: "ואליך תשוקתו", ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר: "ואתה תמשל בו". ת"ר: קשה יצר הרע, שאפילו יוצרו קראו רע, שנאמר: כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אמר רב יצחק: יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, שנאמר: רק רע כל היום. ואמר ר"ש בן לוי: יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, שנאמר: צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו (תהלים לז), ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר: אלהים לא יעזבונו בידו. תנא דבי ר' ישמעאל: בני, אם פגע בך

שמות רבה פרשה ל סימן יז

"ואלה המשפטים" ... ר' שמעון אומר: הרבה אזהרות כתובות כאן, שנאמר: "כי יריבון אנשים והכה איש את רעהו" (שמות כא יח) - אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך מריבה. קין לא נגע באחיו אלא מתוך מריבה: "והכה איש את רעהו באבן או באגרופ"²². והזהיר האלהים כאן, שנאמר: "אם יקום והתהלך בחוץ ... שבתו יתן ורפוא ירפא" (שם). למה כתוב "אלהים" כאן על כל דבר ודבר? אלא שהבריות שטופים ביצר הרע, שנאמר: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח כא). אם מבלעו הקב"ה ליצר הרע, הרי הכל באים לתחת כנפיו, והקב"ה הוא המרתיו. אתה מוצא יצר הרע הוא מרגיל את האדם לחטוא והוא הורגו, שנאמר: "מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא" (חבקוק א ז). לכך הזהיר הקב"ה על המשפטים שבתורה, שנאמר: "ואלה המשפטים"²³.

מדרש תנחומא פרשת בראשית סימן ז

"ויואמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" (בראשית ג כב). זה שאמר הכתוב: "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז כט) - לא בראו הקב"ה שנקרא "צדיק וישר" את האדם בצלמו, אלא כדי להיות צדיק וישר כמוהו.²⁴ ואם תאמר: למה ברא יצר הרע, שכתוב בו "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח כא)? אתה אומר שהוא רע, מי יוכל לעשותו טוב? אמר הקב"ה: אתה עושה אותו רע, למה? תינוק בן חמש בן שש ושבע ושמונה ותשעה אינם חוטאים. אלא מבן עשר ואילך ואז הוא מגדל יצר הרע. ואם תאמר: אין אדם יכול לשמור את עצמו. אמר הקב"ה: אתה עשית אותו רע, למה תינוק היית ולא חטאת, נתגדלת וחטאת? וכמה דברים קשים יש בעולם יותר מיצר הרע ומרים ממנו ואתם ממתיקין אותו. אין לך מן התורמוס ואתה שוקד לשלקו ולהמתיקו במים זי פעמים, עד שהוא נעשה מתוק.²⁵ וכן חרדל וצלף ודברים הרבה. ומה מרים שבראתי אותן, ממתקין לצורכך - יצר הרע המסור בידך על אחת כמה וכמה.²⁶

שבת שלום

וגשמים בעיתם²⁷ וכתיוונם²⁸

מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר: הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיהו כג), אם אבן הוא נימוח; שנאמר: הוי כל צמא לכו למים (ישעיהו נה), ואומר: אבנים שחקו מים (איוב יד).

²² מדרש זה הוא בשמות רבה, פרשת משפטים והוא מנסה לקשר בין הדינים וה"מריבות" של פרשה זו ובין תחילת התורה, ספר בראשית, פרשת בראשית, סיפור הריגת הבל בידי קין שהיה מלווה בריב ואף בשימוש באבן (הכל עפ"י המדרש, לא המקרא, ראה בראשית רבה פרשה כב). האזהרה היא כאן, בפרשת משפטים. הריב הראשון הוא שם, בפרשת בראשית.

²³ בקיצור, אין טוב בלי רע ואין חיים בלי מאבק מתמיד והדגש כאן הוא על מערכת הצדק והמשפט. ודאי שהקב"ה יכול לבלוע את היצר הרע ומיד "הכל באים תחת כנפיו" והכל טוב ויפה. אלא שהקב"ה לא עושה כך, אדרבא, הוא מרתין ליצר הרע ותפקיד האדם להתמודד איתו. כיצד? ע"י לימוד תורה - המדרש הקודם, "ואלה המשפטים" - מדרש זה, המתמקד במערכת המשפט. בית המדרש - "אם פגע בך מנוול זה - משכהו לבית המדרש" (סוכה נב ע"ב, הגמרא בקידושין שהבאנו בהערה 20 לעיל). והאבות בכוחו של הטוב. ראה תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ט הלכה ה: "אברהם אבינו עשה יצר הרע - טוב ... אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו" (ראה שיטת ר' אחא שם שאברהם הפסיד). אך אנו נמשכים ומפליגים לנושא הכללי של יצר הרע (ויצר הטוב ומאבקי האדם) שהוא רחב מיני ים (איוב יא ט) ומסכתנו קצרה מהשתרע (ישעיהו כח ב) והולכת ומסתיימת.

²⁴ דווקא קהלת הוא האופטימי: "אשר עשה האלהים את האדם ישר" והתורה היא הפסימית: "כי יצר לב האדם רע מנעוריו".

²⁵ ראה בראשית רבה פרשה יא ו: "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להיטחון, אפילו אדם צריך תיקון". ובמקבילה במדרש במדבר רבה פרשה יג ה: "שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה כגון החרדל צריך למתק והתורמוסין צריכין לשלוק וחיטין צריכין ליטחון. לשלוק או למתוק. ובמסכת ביצה כה ע"ב כשהוא קובל על עבודה זרה בתקופת השופטים (פרק י): "אמר רבי אלעזר: אמר הקב"ה: אפילו כתורמוס הזה, ששולקין אותו שבע פעמים ואוכלין אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני". התורמוס צריך בישול רב ולפיכך: "לא תמלא אשה קדרה ותרמוסין ועססיות ותתן לתוך התנור בערב שבת עם חשיכה" (תוספתא שבת (ליברמן) פרק ג הלכה א). ומכל זה, נראה שהתורמוס הוא סמל טוב ליצר הרע.

²⁶ אגב הדרישה מהאדם להילחם ביצרוטבעו הרע (או ברע אשר בטבעו/יצרו), חזרנו לגיל ממנו מתחיל היצר הרע. תום הילדים (עד גיל תשע, האמנם?) הוא העדות לכך שניתן לנצח במלחמה זו. יצר לב האדם רע בנעוריו, אבל לא מילדותו. כולנו שואבים יום יום תקווה לשלום ואמונה בטוב, ממבטי התום של ילדינו (אחרי כל משובותיהם). לעומת ראייה זו, ראה שוב אבות דרבי נתן נוסח א פרק טז לעיל וכן קהלת רבה ד א שהבאנו בהערה 3: "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל, טוב ילד מסכן וחכם זה יצר טוב, ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ולמעלה". היצר הטוב, ההבחנה בין טוב לרע - היכולת להיאבק ברע, לא ניתנת לאדם לפני גיל 13. וזה אולי עוד מקור לקביעת בר המצווה בגיל 13. ראה בהקשר זה דברינו [ויגדלו הנערים](#) בפרשת תולדות. מהחיבור בין שני המדרשים יוצא שהשנים 9-13 הם השנים הקשות. יצר הרע כבר יש ויצר הטוב עדיין לא. מתום הילדות יצאנו ולכלל "הרגזת יצר טוב על יצר הרע" (מידתו של אברהם) עדיין לא באנו.

²⁷ בלילות שבת ורביעי יומים טובים, ראה דברינו [גשמים בעיתם ושדים בזמנם](#) בפרשת בחוקותי.

²⁸ ראה הסיפור על חוני המעגל מסכת תענית פרק ג משנה ח: "התחילו גשמים מנטפין, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף, אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקונן". ראה דברינו [חוני המעגל - עיון מחדש](#) בשמיני עשרה.

מחלקי המים

מים אחרונים: התמקדנו ביצר הרע מנעוריו ולא בנושא הכללי של יצר הרע (לעריות ולעבודה זרה) שהוא נושא רחב ביותר. אך קשה לסיים דרישת יצר הרע ללא מדרש המדרשים בנושא זה: "הנה טוב מאד - זה יצר טוב. והנה טוב מאד - זה יצר רע ... שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה, ולא הוליד ולא נשא ונתן" (בראשית רבה ט ז). ובמסכת יומא סט ע"ב נמצא הסיפור על חכמים שעקרו (שחטו) את יצר הרע של עבודה זרה מן העולם, וכשבקשו להמשיך "בניצול ההצלחה" ולעקור בהזדמנות זו גם את יצר הרע של המין, והצליחו לכולוא אותו לשלושה ימים, לא מצאו ביצה בכל ארץ ישראל. ראה גם ערכין לב ע"ב וכן סוכה נב ביצר הרע סביב שמחת בית השואבה. ושוב בסנהדרין סד ע"א בניסיון של שבי ציון בתחילת בית שני לעקור את יצר הרע שהחריב את הבית הראשון. ובגמרא עבודה זרה יז ע"א הדילמה של שני החכמים אם להסתכן ביצר הרע של עריות או של עבודה זרה. אז אולי גם זה פירוש "מנעוריו" - מעצם סיבת הגעתו לעולם ותפקידו בשרשרת הדורות והמפעל האנושי – לטוב ולרע. לכאן ולכאן, "הנה", "וְהָנָה".